

A TISZAVASVÁRI HELYZET

Kerülő Judit

A hazai oktatással foglalkozó kutatások azt igazolják, hogy a magyar oktatási rendszer, a magyarországi iskolák felerősítik a gyermekek esélyei közötti különbségeket. Arra a kérdésre, hogy milyen okok és tényezők magyarázzák mindezeket, bőséges hazai és nemzetközi szakirodalom áll rendelkezésünkre, melyek ugyan különböző attitűddel közelítenek a témához, de egyben megegyeznek. Valamennyien felteszik a kérdést, együtt vagy külön tanuljanak az eltérő társadalmi helyzetű, érdeklődésű, tanulmányi teljesítményű, egészségi állapotú, etnikai vagy vallási csoporthoz tartozó gyermekek. Azonban ez – a látszólag csak oktatásszervezésről szóló kérdés – egy igen összetett problémát takar (Halász, 2004; Kézdi és Surányi, 2008; Réthyné, 2002, 2004).

Az együtt- vagy különoktatás gyakorlata évtizedek óta központi téma a pedagógiában és a társadalomtudományokban (pl. Kézdi és Surányi, 2008). Azt vizsgálják, hogy a különböző háttérű gyermekeket homogén vagy heterogén intézményekben, csoportokban érdemes-e oktatni, milyen módszereket lehet alkalmazni, és mindez milyen hatással lehet a gyermekek fejlődésére. Halász (2011) a közoktatás leggyakrabban emlegetett és a legtöbb energiát megmozgató hazai kérdésének a roma gyermekek oktatási integrációját tartja.

Ebben a tanulmányban a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tiszavasvári oktatási helyzetét elemzem, ezen belül az állami fenntartású oktatási intézményeket vizsgálom részletesen. A kutatás háttérét az adta, hogy az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány a szegregált oktatás megszüntetése érdekében feljelentette először a várost, majd az általános iskolák fenntartóját, a Klebelsberg Intézményfenntartó Központot. A bíróság ítéletben kötelezte a fenntartót a szegregált oktatás megszüntetésére. Ennek érdekében bíztak meg a kutatás elvégzésével, és egy olyan intézkedési terv elkészítésével, amely a bírósági ítélet végrehajtását célozza.

A tanulmány elkészítéséhez dokumentumelemzéssel dolgoztam fel az oktatási intézmények nevelési és pedagógiai programjait, a település önkormányzatának megrendelésére készült helyzetfeltáró tanulmányokat, ezen belül a cigányság helyzetét elemző munkát, valamint a város településfejlesztési koncepcióját és integrált fejlesztési stratégiáját megalapozó vizsgálatokhoz készült anyagokat.

Az iskola pedagógusainak, valamint az ott tanuló gyermekek szüleinek a véleményét a cigány és a nem cigány tanulók együttoktatásáról kérdőívek segítségével vizsgáltam. A 93 pedagógusból 83 fő töltötte ki a kérdőívet. A szülők közül a Kabay Iskolai Egységben 139 fő, a Vasvári Pál Iskolai Egységben 32 szülő válaszolt a kérdésekre. Figyelembe véve, hogy az adott időpontban egy-egy szülőnek több gyermeke is a vizsgált intézménybe járt, a Kabay esetében az ott tanuló szüleinek 37, míg a Vasváriban a szülők 38 százaléka válaszolt a kérdésekre. Emellett interjút készítettem a helyi oktatási intézmények vezetőivel, a város polgármesterével és alpolgármestereivel, valamint az önkormányzati és országgyűlési képviselőivel.

A településről

Általános információk

Tiszavasvári Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a megyeszékhelytől 28 kilométerre található város, Búd és Szentmihály összeolvadásával jött létre. Búd szegény görögkatolikus népe a XVIII. században települt ide a Kárpátaljáról. Szentmihály jobb módú református gazdatársadalma mindig is ellentétben állt a szegény szomszédokkal (Lengyel, 2004). Itt született az a Kabay János, akinek a világon először sikerült közvetlenül máknövényből morfiumot nyernie. Találmánya hasznosítására megalapította az Alkaloida gyárat, azt az üzemet, amelynek léte meghatározta a település életét. Az 1929-ben felépült gyár száz helybeli munkással indította termelését, és számtalan gyógyszerre vált világhírűvé. Az 1990-es évek közepéig, a privatizációig minden harmadik Tiszavasváriban élő felnőtt élete kapcsolódott a több mint 2500 embert foglalkoztató gyárhoz, ami akkor mind a város, mind a megye legnagyobb létszámú munkaerőt alkalmazó és egyben legjobban fizető munkahelye volt. Ezért az ország különböző részeiről érkeztek ide a jól képzett szakemberek. A gyár a világszerte elismert magyar gyógyszeripar öt legnagyobb gyárának egyike volt. Privatizációja az 1990-es években kezdődött el, ma a cég teljes mértékben külföldi tulajdonú. A privatizáció óta folyamatosan csökken az itt dolgozók száma. 2013-ban már csak 350 munkavállalót foglalkoztatott. A cég vezetősége úgy döntött, hogy – piaci nehézségekre hivatkozva – 2014. január elsejétől megszünteti a gyógyszerhatóanyag-gyártást, jelenleg csak gyógyszergyártást és –csomagolást végeznek. A változás súlyosan érintette a várost. Egyrészt ez további munkahelyek megszűnését jelentette, másrészt a gyár termelésének ilyen jelentős átalakítása miatt a jól képzett, jól fizetett értelmiségiek, technikusok és szakmunkások egyre többen hagyják itt a várost. A legkvalifikáltabbak, speciális tudásukat felhasználva, más gyógyszergyárakhoz mennek dolgozni. Ahogy egy interjúalany fogalmazott, *„akik az Alkaloida miatt telepedtek le ide, azok nagy része azóta már elköltözött vagy szeretne elköltözni. Tiszavasváriban rengeteg az eladó ingatlan, még a település legfrekventáltabb részén is a piaci ár töredékéért kínálnak házakat. Úgy hallottam, hogy 300 ingatlant árulnak.”* A településen már 40-50 ezer forintos négyzetméteráron kitűnő állapotban lévő családi házakat lehet vásárolni.

Az Alkaloida hanyatlásával párhuzamosan a korábbi mezőgazdasági nagyüzemek megszűnése is kedvezőtlen hatással volt a város gazdasági életére. A kereskedelmi üzletek és a vendéglátóhelyek száma egyaránt folyamatosan csökken, és az „egy főre jutó vállalkozások száma” mutató is jóval alatta marad a hasonló nagyságú kisvárosok adatainak. A város kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetét mutatja, hogy a naponta ingázó foglalkoztatottak aránya 2001 és 2011 között 8%-ról 28%-ra nőtt. Az eljárók aránya 58%-kal haladja meg a más településről járó munkavállalók számát (Településfejlesztési koncepció, 2015. 17. o.).

Tiszavasvári 12.840 fős (2015) népességét tekintve Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 28 városából a negyedik. A város lakóinak száma az elmúlt 25 év alatt közel 10%-kal csökkent. Ennek okát Tiszavasvári Város Önkormányzata a következőképpen indokolta: *„A népességfogyás legvalószínűbb oka, hogy a munkahelyek, munkalehetőségek száma a városban és a környező településeken nem növekszik olyan ütemben, mint amilyenre szükség lenne, így az emberek kénytelenek elvándorolni. Az elvándorlás főként a fiatal, szakképzett családokat érintette.”* (HEP, 2013. 38. o.). Mindezt alátámasztja a természetes szaporodás mutatója is. 2012-től a születések és a halálozások egyenlege pozitív, tehát a népességfogyást az elvándorlás okozza.

A településre hosszú ideje a fiatal korstruktúra jellemző, ezen belül különösen a 14 éven aluliak aránya figyelemreméltó. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében országos viszonylatban is kiemelkedően magas a 0–14 éves gyermekek aránya. Tiszavasváriban ez az arány még a megyei értéket is több mint 3%-kal haladja meg annak ellenére, hogy erre a településre is jellemző a gyermekkorúak arányának csökkenése. A Védőnői Szolgálat (2015) munkájáról készült

beszámolóból az is kiderül, hogy az élve születések közül Tiszavasváriban rendkívül magas – közel 60% – a hátrányos helyzetű gyermekek aránya, akik többségében roma családokban születnek. (Beszámoló a Védőnői Szolgálat munkájáról, 2015. 9. o.) *„Változatlanul sok a gyerek a Tiszavasváriban élő roma családokban. Jelenleg az egyik védőnői körzetben, most, bő egy hónap alatt, 30 várandóssági kiskönyvet adtak ki és ennek 99%-a roma/cigány kismama volt. Az anyukák nagyon fiatalok, 14-15 évesek, nem tudnak szinte semmit a terhességről, olyan, mint amikor egy gyermek szül egy másik gyermeket. További problémát jelent, ha 15 évesen szülnék, mert akkor meg kell szakítaniuk az iskolát, és végzettség nélkül esélyük sincs a rossz szociális helyzetből való kiemelkedésre. Elméletileg lehetnének magántanulók, de jellemzően nem élnek ezzel a lehetőséggel.”* (Egészségügyi és Szociális Bizottság Elnökével készült interjú).

Településszerkezeti adottságok

Tiszavasvári jól elkülönülő részekre bontható, mely részek a város társadalmi rétegzettségét is mutatják. A belvárost főként értelmiségiek és középosztályhoz tartozó családok lakják, itt a legmagasabb a felsőfokú végzettségűek aránya. Lakóhely szerint élesen elkülönülnek a magasabb társadalmi státuszú családok és az alacsony presztízsűek, periférián élők. A periféria esetükben nemcsak a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyet jelenti, hanem lakóhelyük földrajzi elhelyezkedésére is utal. Az elkülönülés főként etnikai alapon történik. A település jól elhatárolható részeiben, szegregátumaiban cigány népesség él, de még körükben is erős az elkülönülés az oláh cigányok és a romungrók, magyar cigányok között.

A bűdi városrész mára szegregátum lett, szinte kizárólag hátrányos helyzetű romungró családok élnek itt. Bűd mindig „lenézett” terület volt, szegények lakták. Az Alkaloida gyár az 1990-es évek végéig igen nagy számban foglalkoztatott szakképzettség nélkülieket. Még a rendszerváltás után négy-öt évvel is az volt a jellemző Tiszavasváriban, hogy egy családból többen, akár mindenki a gyár alkalmazottja volt. Bűdről is sokan dolgoztak az Alkaloidánál. Amikor megkezdődtek az elbocsátások, elsőként a képzetlen munkavállalóknak mondtak fel, így sok bűdi is ekkor vesztette el munkáját, ami a szakképzetlen, főként roma munkások számára óriási változást okozott: tartós munkanélküliséget, bizonytalan egzisztenciát. Mára – jó esetben – a közmunkaprogramok, az alkalmi munkák és a bizonytalan napszámok maradtak, melyek mindegyike időszakos foglalkoztatás, nem nyújtanak létbiztonságot, kiszámítható, biztos jövedelmet.

A másik szegregátumot a két legismertebb utcáról, a Széles és a Keskeny utca néven emlegetik, az itt élőket pedig a „Széles utcaiak” gyűjtőnéven nevezik. Tiszavasváriban mindenki tudja, hol van és mit jelent a Széles utca. A leromlott állagú putrikat és az ott élő oláh cigányokat értik a „Széles utcaiak” megnevezés alatt. A város cigányságának nagyobbik része itt él. Nyelvüket jól beszélik, gyermekeiknek ez az anyanyelvük, az asszonyok őrzik a hagyományos viseletet, a közösségi életben is érvényesül hagyományaik jelentős része (Lengyel, 2004). Az itt élők életkora alapján ez a legfiatalabb korösszetételű városrész. A gyermekkorúak aránya (40,9%) több mint duplája a városi értéknek (20,3%). A településrészen lakók közül háromból kettő legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik (61,6%), az itt élők 80,5%-a inaktív, a családok több mint 60%-ának nincs állandó munkából származó jövedelme (Településfejlesztési koncepció, 197.o.). Számukra jelenleg szinte az egyetlen munkalehetőség a közmunka. A telep népességmegtartó ereje erős, ami nemcsak azt jelenti, hogy – amennyiben szűkösen is, de – van hol lakni, hanem a nagyon alacsony jövedelemből élő családok számára itt van meg az életben maradáshoz még éppen elégséges rokoni háló és az életet elviselhetővé tevő társas kapcsolatok rendszere is. Elmenni egyébként sincs hová iskolai végzettség és pénz hiányában, akkor már az ismert városi közeg több lehetőséget ad a továbbéléshez, mint az ismeretlen (Lengyel, 2004).

A roma/cigány népesség száma, népességbeli aránya

Nehéz pontosan meghatározni a roma/cigány népesség számát, népességbeli arányát. A népszámlálás a nemzetiségre vonatkozó adatokat érzékeny adatoknak tekinti, ami azt is jelenti, hogy erre a kérdésre önkéntes a válaszadás, a válaszolók önbesorolással határozhatják meg identitásukat. Közismert, hogy minél alacsonyabb presztízsű egy csoport, tagjai annál kevésbé vállalják az adott csoporthoz tartozás tényét. Emiatt a népszámlálás vonatkozó adatai legfeljebb azt a tendenciát mutatják, hogy a korábbi népesség-összeírás óta romlott vagy javult az adott népcsoport társadalmi megítélése.

A szakirodalom szerint a magukat romának/cigánynak vallók aránya – becslések szerint – a tényleges értéknek mindössze harmadát-negyedét teszi ki. Ezek az adatok elsősorban a roma/cigány lakosság térbeli elhelyezkedéséről kínálnak információt (Hablicsek, 2000). A 2011-es népszámlálási adatok szerint Tiszavasváriban 1617-en tartották magukat romának/cigánynak, ez a népesség 12,5%-a, az országos érték (3,1%) négyszerese, de még a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei aránynál (8%) is jelentősen magasabb (KSH, 2013). Vizsgálatok azt is igazolták, hogy minél nagyobb a cigányság aránya, annál valószínűbb, hogy a válaszadók létszámnövekedést érzelnek, különösen abban az esetben, ha a roma népesség szegregátumokban, településen él (Hablicsek, 2000).

A polgármester és az általam megkérdezett oktatási intézményben vezetők és dolgozók körülbelül 3000 főre becsülik a Tiszavasváriban élő romák számát. Ha a becslés reális, akkor a településen élők 23%-a roma/cigány. Havas Gábor szerint, ha egy településen a roma/cigány népesség aránya meghaladja a 20%-ot, az már kritikus határnak tekinthető. Ezt az értéket elérve a településen megsokszorozódnak a konfliktusok, a nem cigány lakosság elköltözése felgyorsul, ezáltal – valószínűleg – visszafordíthatatlanná válik az elcigányosodás folyamata (Havas, 1999).

Tiszavasváriban a romungrók a büdi városrészben, az oláh cigányok a Széles utcai területeken és a közeli Józsefházán élnek. Nemcsak földrajzi értelemben van nagy távolság a két csoport között, hanem a nyelvhasználatban is. A hagyományok, a gyerekek szocializációja, a szülők gyermeknevelési szokásai is jelentősen eltérnek. Lengyel (2004) vizsgálata azt igazolta, hogy még a gyermekvállalás területén is nagyok a különbségek. *„A magyar cigányoknál 41%, az oláh cigányoknál 54% a gyermekkorúak aránya. A magyar cigányok kormegoszlása valamivel kiegyenlítettebb képet mutat, mint az oláh cigányoké.”* A vizsgálat eredményei alapján arra a következtetésre jutott, hogy a többségi társadalomhoz képest sokkal rosszabb helyzetű cigányságon belül az oláh cigányok minden szempontból rosszabb helyzetbe születnek és élnek, mint a magyar cigányok (Lengyel, 2004. 130. o.).

Fónai és Vitál 2006-ban írt a tiszavasvári magyar és oláh cigány lakosság élethelyzetének azonosságairól és eltéréseiről, és következtetések megerősítik Lengyel (2004) adatait. Vizsgálatuk a tiszavasvári roma/cigány népesség belső differenciálódását mutatta, ami jelentős eltérést igazolt az objektív életkörülmények és az életminőség alakulásában. A helyi roma kisebbség nagyobbik részét kitevő oláh cigány népesség társadalmi státusza lényegesen kedvezőtlenebb volt, mint a magyar cigány közösségé. Az oláh cigányok körében kétszer akkora volt az alapfokú oktatásból lemorzsolódók aránya, és ezért munkaerőpiaci helyzetük is kilátástalanabb lett. Azt tapasztalták, hogy lényegesen alacsonyabb jövedelemmel rendelkeznek, zsúfoltabb és rosszabb minőségű lakásokban élnek, mint romungró társaik. A helyzetkülönbség okát a vizsgálatot végző szociológusok nem a magyar cigányok sikeres integrációs esélyeivel magyarázták, hanem az oláh cigányok underclass helyzetével (Fónai és Vitál, 2006).

Jelenleg is sokkal rosszabb a Széles utcai oláh cigányok helyzete. Sokan élnek egy lakásban, magasabbak a születési arányok, illetve a családfők továbbra is nagyon alacsony

iskolai végzettségűek. A szegregátumokban a városi átlag duplája a gyermekkorúak aránya, ami az oktatás területén jelentkező etnikai eredetű problémákra hívja fel a figyelmet, valamint magyarázza azt a tényt, hogy Tiszavasváriban – az országos tendenciával ellentétben – az általános iskolások száma 2011 óta nő. Mivel ezek a gyerekek többségében alacsony társadalmi státuszú családokba születnek és nevelkednek, ezért a település oktatási intézményeinek tartósan fel kell készülniük arra, hogy nehéz helyzetű, mélyszegénységben élő gyerekeket kell oktatniuk.

Általános iskolai oktatás Tiszavasváriban

Tiszavasváriban 2007-ig három általános iskola volt. A Kabay János, a Pethe Ferenc és a Vasvári Pál Általános Iskola. Az intézmények a település három különböző részén működtek, diákjaik jellemzően a környéken lakókból kerültek ki és homogén társadalmi csoportokból rekrutálódtak. A Kabay János Általános Iskolában, központi helyzetéből adódóan a város elitjének gyerekeit tanították. A Pethe Ferenc Általános Iskola egyik épületébe az Alkaloida kvalifikált dolgozóinak, míg a másikba a Széles utcai oláh cigány családoknak a gyerekei jártak, a Vasvári Pál Általános Iskolába főként a bűdi magyar cigány gyerekek.

A három iskolát 2007-ben összevonták, létrejött a Tiszavasvári Általános Iskola, előbb három, majd két tagintézménnyel, telephellyel, mivel 2008-ban a Magyarországi Magszter Alapítvány átvette a volt Pethe Ferenc Általános Iskola fenntartását. Az összevonásnak hivatalosan gazdasági okai voltak. Azzal indokolták, hogy az egységes gazdálkodás hatékonyabbá teszi majd az intézmények működtetését. A volt Pethe Ferenc Általános Iskola igazgatója szerint a gazdasági érvek csak másodlagosak voltak. 1997-ben ebben az általános iskolában a nyolcadikos roma és nem roma diákoknak külön ballagási ünnepséget rendeztek, amiről hónapokig olvashattunk szakmai és politikai színezetű cikkeket. Tiszavasvári ekkortól az oktatási diszkrimináció és szegregáció szimbóluma lett. A külön ballagás híre a köztársasági elnökhöz is eljutott, és a romák jogaiért harcoló érdekvédelmi szervezetek, kihasználva a nyilvánosság erejét, megoldást sürgettek, a szegregált oktatás felszámolását követelték. A volt igazgató véleménye szerint az iskolák összevonása éppen a szegregáció problémájának megoldása miatt történt. Akkor már a törvényi előírásoknak csak úgy tudott volna megfelelni az önkormányzat, ha egyik vagy másik intézménybe átviszi a roma gyerekeket. Ezt a város, félve a középosztálybeli szülők felháborodásától, nem tudta teljesíteni, nem merte felvállalni, ezért inkább úgy döntött, hogy összevonja a három iskolát. A vezetés úgy gondolta, ha csak egy intézmény van a településen, akkor ott nem lehet szegregált az oktatás. Valójában azonban fennmaradt a szegregáció, mert az összevonások semmin nem változtattak, a szegregátumokban élő roma/cigány gyerekek továbbra is elkülönülve tanultak.

2007-ben a város vezetői főként azt nem akarták felvállalni, hogy a roma/cigány gyerekek (ezen belül a Széles utcai telepen élők) és a nem romák együtt tanuljanak. Keresték a megoldást, így 2008-ban megállapodtak a Magyarországi Magszter Alapítvánnyal és alapítványi fenntartásba került a korábbi Pethe Ferenc Általános Iskola, ami látszólag megoldást jelentett, mert a Széles utcai oláh cigány gyerekek szinte valamennyien ide járnak. A Magszter Alapítványi Iskola megalakulásával az „új” intézmény a Tiszavasvári Általános Iskola nevet kapta, két telephelye pedig a Kabay János Iskolai Egység és Vasvári Pál Iskolai Egység elnevezést kapta, a névválasztással utalva egyrészt az összevonásra, másrészt a folytonosságra is. A város állami iskoláiba járó gyerekek több mint 80%-a a Tiszavasvári központjában található iskolában, a Kabayban tanul. Az iskola korábban a városi középosztály és a helyi értelmiségiek gyerekeinek intézménye volt. Elsősorban a jó színvonalú oktatás miatt rang volt a Kabay tanulójának lenni, de azért is, mert az összevonás előtt ebben az iskolába alig tanult roma/cigány gyerek.

Kabay János Iskolai Egység

Az összevonás idejétől, 2007-től kezdődött el az a folyamat, hogy a bűdi részről is jelentkeznek roma/cigány gyerekek a Kabayba. Az adatok azt jelzik, hogy ebben az intézményben is évről évre nő a hátrányos (HH) és a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) tanulói arány, főleg az alsó tagozaton, ahol a gyerekek körülbelül egyharmada roma/cigány, ám évfolyamonként eltérő arányban.

A 2015–2016-os tanévben induló első osztályokban 20 gyerekből nyolc roma/cigány családból érkezett, ez 40%-os arány. Másodikba szintén nyolc-nyolc roma gyermek jár osztályonként, harmadikosoknál osztályonként átlagosan hat gyerek roma (körülbelül 30%). A felső tagozatosok körében 20%-nál kevesebb a roma/cigány gyermek. Ugyanakkor az a tény, hogy az iskolában a felső tagozatos gyerekek többen vannak, mint az alsósok, azt a tendenciát jelzi, hogy a városközpontban élő családok gyerekei közül egyre kevesebben tanulnak itt, aminek oka vagy a csökkenő születésszám, vagy az, hogy a szülők nem a helyi iskolába íratják be gyerekeiket. A Kabay iskolai egység tanulói létszámának növekedését egyértelműen a HHH-s gyerekek adják. Tény, hogy nem minden HHH-s gyerek roma/cigány családból érkezik, de a legnagyobb részük onnan. Mivel a városközpontban nem lakik roma/cigány család, az iskolai létszámnövekedést az okozza, hogy a bűdi településrészen élő gyerekek szülei egyre többen választják a belvárosi, központi iskolát. Ha a HHH-s és a HH-s gyerekek létszámát összeadjuk, az iskola 725 diákjából 235 tartozik ide (32%), azaz a központi iskola minden harmadik tanulója az átlaghoz képest rosszabb gazdasági és szociális helyzetben él. Az adatok azt a tendenciát jelzik, hogy amennyiben nem történik semmilyen oktatásszervezési átalakítás, abban az esetben is azzal kell számolni, hogy a városközpont iskolájában folyamatosan emelkedni fog a HH-s és a HHH-s diákok aránya. Már ez is szükségessé teszi az együttottatást segítő attitűdöt és az ennek megfelelő pedagógiai módszerek alkalmazását.

A Kabay központi iskolában 2015-ben 31 osztály kezdte meg a tanévet, ami azt jelenti, hogy a hatodik osztály kivételével minden évfolyamon négy párhuzamos osztályban tanulnak a gyerekek, de az épületben csak 31 tanterem és hat csoportszoba található. A 31 osztály 30 normál méretű tanteremben tanul. A zsúfoltság és a kellő számú tanterem hiánya korlátozza a csoportbontás lehetőségét. Dél előtt a felső tagozatos osztályok órái, délután a kiscsoportos foglalkozások csak állandó vándorlással oldhatóak meg, és komoly problémát jelent a tanulók 16 óráig iskolában való tartózkodásának megszervezése. Ezért 8-tól 16 óráig minden tanteremben, könyvtárban, kisnevelőiben foglalkozásokat tartanak.

Az iskola Pedagógiai Programjában (2015) hangsúlyosan szerepel *„a tanulók speciális igényeinek figyelembevétele, egyéni képességeikhez igazodó, legeredményesebb fejlődésük elősegítése, és a társadalmi beilleszkedésük megalapozása.* (Pedagógiai Program, 2015. 3. o.) A hátrányos helyzetű tanulókkal kapcsolatosan a következőképpen fogalmaznak: *„[t]ámogatást adunk a szociokulturális hátrányok leküzdéséhez. Érvényesítjük a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, miszerint a tanuló nevelése-oktatása során semmilyen módon és körülmények között hátrányos helyzetbe nem hozható. Szakszerű integrációs és integrált nevelési gyakorlat megvalósítására törekszünk.*” (Pedagógiai Program 2015. 8. o.)

A megfogalmazás árulkodik arról a kettős nyomásról, amit az iskolában dolgozó pedagógusok naponta érzékelnek. A hatályos törvények tiltják a szegregációt, a pedagógiai szakirodalom is a szegregált oktatás kudarcáról ír. Ugyanakkor a nem roma/cigány középosztálybeli szülők azt várják az iskolától, hogy a roma/cigány gyerekeket külön épületben, vagy ha ez nem megoldható, külön osztályban oktassák. Ezért az integrációval kapcsolatos óvatos megfogalmazás, amit a *„törekszünk”* szóval jeleznek. A program pontosan tartalmazza az együttnevelés érdekében vállalt iskolai feladatokat. Fontos pontosítani, hogy

a program kidolgozói mit értenek az együttnevelés fogalma alatt, mert ezt a részt olvasva úgy tűnik, mintha ez kizárólag a különböző fogyatékkal élők együttnevelésének lehetőségeit írná le. Speciális képzési formák közül a két tanítási nyelvű képzést hirdetik meg és indítják, ami rendkívül népszerű, mindig többszörös az erre a képzésre jelentkező gyerekek száma. Jellemző, hogy ezekbe az osztályokba nem járnak roma/cigány gyerekek. Az igazgató szerint a két tanítási nyelvű osztályokba azért nagyon sok a jelentkező, mert a szülők tisztában vannak azzal, hogy oda cigány gyerek nem fog jelentkezni.

Az országos kompetenciamérés eredményei a hatodikosok és a nyolcadikosok teljesítménye alapján azt mutatják, hogy romlik a diákok teljesítménye. A Kabay 6. osztályos diákjai 2015-ben mind a matematika, mind a szövegértés területén alatta maradtak az országos átlagnak, és rosszabb eredményeik voltak a városi általános iskolai és a közepes városok általános iskolai eredményeknél is. Mindkét területen az itt tanuló hatodikosok az átlag 95%-át tudták csak megszerezni. Sokkal jobban teljesítettek a nyolcadikosok, akik matematikából és szövegértésből is az országos átlag fölötti eredményeket értek el. Ennek valószínűsíthető oka, hogy nyolc évvel ezelőtt még jobb társadalmi státuszú szülők írták ebbe az iskolába gyerekeiket. Az eredmények romlása tehát nem az iskola hozzáadott értékét mutatja, hanem a tanulói összetétel változásáról szól.

A Kabay mindig küldetésének tekintette a tehetséggondozást, ami nemcsak fontos pedagógiai cél, de a képességek szerinti elkülönítésre hivatkozva lehetőséget adhat a középosztálybeli szülői szegregációval kapcsolatos igényeinek kielégítésére is. Nagy a nyomás az iskolán, mert meg szeretne felelni a városi elit családok külön oktatásra vonatkozó elvárásainak, ám be kell tartania a szegregáció tilalmára vonatkozó előírásokat is, és folyamatosan ebben a kettősségben „vergődik”. Nem tudja eldönteni, melyik elvárásnak feleljen meg inkább, mert a kettőt összeegyeztethetetlennek tartja. A két tanítási nyelvű osztállyal a középrétegek felé nyit, azonban a jogszabályok alapján a roma/cigány gyerekeket is fel kell vennie.

1. táblázat. „Mivel lehetne javítani az iskola színvonalát?” kérdésre adott válaszok megoszlása* (N=83)

Állítás	Fő	%
Kisebb osztálylétszámok	57	68,7
Több pénz az iskolának	55	66,3
Zsúfoltság megszüntetése	28	33,7
Felszereltséget javítani	28	33,7
A cigány gyerekek külön iskolába járjanak	23	27,7
Felújítások elvégzése	20	16,9
Külön osztályok a cigány gyerekeknek	14	10,8
Újabb tagozatos osztályok indítása	6	7,2
A városi elit gyerekei ide járjanak	3	6
Nincs szükség semmilyen változásra, így is jól működik az iskola	0	0

Megj.: *több választ is megjelölhettek.

Amikor a kérdőíves megkérdezés történt, két második osztályban volt 30–32 fős a létszám, a többi évfolyamban osztályonként 19–27 gyerek tanult. A megkérdezett pedagógusok kétharmada a jelenlegi osztálylétszámokat magasnak tartja, véleményük szerint az osztályonkénti kevesebb gyerek vagy a csoportbontás jelentősen javítaná az

oktatás színvonalát Elgondolkodtató, hogy minden negyedik megkérdezett pedagógus a cigány gyerekek külön iskolába járásában látta az oktatás hatékonyságának növelését.

A vizsgálatban résztvevő Kabay iskolai egységbe járó gyerekek szülei valamennyien nem cigányként definiálták magukat, ez különösen akkor érdekes, ha figyelembe vesszük, hogy az itt tanuló gyerekek már több mint egyharmada azokból a szegregátumokból érkezik, ahol kizárólag csak cigányok élnek. Kérdés, hogy a válaszadók egy része nem vállalta fel cigány identitását vagy alacsonyabb volt közöttük a válaszadói hajlandóság.

A Vasvári Pál iskola gyerekeinek szülei valamennyien cigányként definiálták magukat. A továbbiakban külön elemzem, illetve önálló mintának tekintem a két iskolában történt megkérdezést.

Ameddig általában nem egy adott iskolára vonatkozóan kérdeztünk, akkor azzal az állítással, hogy a „cigány gyerekek aránya meghatározza egy iskola oktatásának színvonalát”, a szülők 40%-a értett egyet, és a választható öt tényező közül ezt a negyedik helyre sorolta (2. táblázat). De amikor már a saját iskolájuk (Kabay) vonatkozásában tettük fel ugyanezt kérdést, akkor a cigány gyerekek arányát tartották a legfontosabbnak és ezt jelölték az első helyen. A megkérdezettek közel fele szerint az tenne jót az iskolának, ha a cigány gyerekek külön, saját iskolájukba járnának. A szülők véleménye azt igazolja, nem értenek egyet azzal, hogy a cigány és a nem cigány gyerekek egy osztályban tanuljanak, ami egyértelműsíti, hogy az együttoktatás esélyteremtő szerepe egyedül kevés, az befogadó társadalmi, szülői környezet nélkül nem működik, tehát az adminisztratív kényszer nem lehet megoldás, ugyanakkor a tapasztalatok szerint jelentősen javíthat a helyzeten (l. Aronson, 2008; Neumann, 2018 jelen kötet).

2. táblázat. „Mivel lehetne ennek az iskolának a színvonalát javítani?” kérdésre adott szülői válaszok megoszlása a Kabay iskolában* (N=139)

Állítás	Fő	%
A cigány gyerekek külön iskolába járjanak	65	46,8
Több pénzt adni az iskolának	59	42,4
Kisebb osztálylétszámok	49	35,3
Külön osztályok a cigány gyerekeknek	42	30,2
Zsúfoltságot megszüntetni	41	29,5
Felszereltséget javítani	40	28,8
Felújítások elvégzése	26	18,7
Nincs szükség semmilyen változásra	10	7,2
Újabb tagozatos osztályok indítása	9	6,5

Megi.: *több választ is megjelölhettek.

Vasvári Pál Iskolai Egység

Az intézmény a bűdi városrészben található, körülbelül 2,5-3 kilométerre a Kabay központi iskolától. A diákok főként a bűdi részen élő romungró és a közeli józsefházi oláh cigány családok gyerekei. Az iskolának a 2014–2015-ös tanévben két nem roma/cigány tanulója volt, mindketten társadalmi periférián élő, mélyszegény családból származnak. A vizsgálat idején 95 alsó és 70 felső tagozatos diák tanult az iskolában. A bűdi településrészen élő családok egy része azzal, hogy már nem a helyi óvodába írta gyermekét, illetve a Kabay iskolát választja, állást foglal az együttnevelés mellett. Azonban a mélyszegénységben és

gyakran embertelen körülmények között élő családok, főként a józsefháziak, továbbra is ezt az iskolát választják.

Az intézmény magyar nyelvű cigány nemzetiségi nevelést-oktatást folytat. Azt, hogy a kisebbségi oktatás magyar nyelven folyik alapvetően az indokolja, hogy a büdi területen élő cigányok magyar anyanyelvű romungrók. Cigány kultúrát, művészetet és irodalmat tanítanak a magyar nyelv és irodalom, technika és életvitel, vizuális kultúra és ének-zene tantárgyakon belül évfolyamonként változó óraszámban, hetente vagy kéthetente egy-egy órában, és önálló tantárgyként minden évfolyamon cigány népismeretet heti egy órában. Ezeket a tantárgyakat tanító szakosok tanítják, akik romológiai tanfolyamot is végeztek, többségük Debrecenbe, a volt Tanítóképző Főiskolára járt.

A pedagógusok az iskola tehetséges diákjait kulturális és sportversenyeken indítják, a 2014–2015-ös tanévben tanulók közül 103 (62%) vett részt ilyen versenyeken. Az intézményben dolgozók energiáját sokkal inkább a felzárkóztatás, az egyéni fejlesztés, mint a tehetséggondozás köti le. Egyéni fejlesztésre, illetve felzárkóztatásra a Vasvári Pál úti egységben heti 39 órát fordítanak, egy tanulóra vetítve ez pontosan duplája a központi iskolai értéknek.

Az egyéni fejlesztés alapja a hét készség összevont mutatója, a DIFER-index, ami annak ellenére 2-3 éves lemaradást jelez, hogy az iskola tanulóinak többsége járt óvodába. Különösen az írásmozgás-koordináció és a szocialitás mutatói rosszabbak az elvártnál. A fejlesztések segítségével a diákok csak az első év végére érik el az iskolakezdéshez szükséges optimális szintet.

Az országos kompetenciamérések adatai szerint az elmúlt három évben a Vasvári iskolai egység tanulójának eredménye ugyan elmaradt az országos, a városi és a közepes városok általános iskoláinak átlagától a hatodik és a nyolcadik osztály esetében is, de a lemaradás mértéke folyamatosan csökken (3. táblázat). A 2014-es értékek azt mutatják, hogy a nyolcadik osztályosok matematikaeredményei majdnem elérték az országos értéket. A legnagyobb fejlődés a szövegértés területén tapasztalható, pedig korábban éppen ezen a területen voltak a legrosszabbak az eredmények.

3. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei a Vasvári Pál Iskolai Egységben 2012–2014 az országos átlag százalékában (TÁI, 2015)

Év	Matematika 6. osztály	Matematika 8. osztály	Szövegértés 6. osztály	Szövegértés 8. osztály
2012	85	80	81	75
2013	74	77	74	71
2014	82	99	92	97

Vélemények az együttoktatásról

A szülők együttoktatásról kialakult véleményét több kérdéssel mértem. Az első arra kérdezett rá, hogy kinek származhat előnye és hátránya abból, ha a cigány/roma és nem többségi gyerekek együtt tanulnak. Mivel a Kabay iskolába járó gyerekek szülei valamennyien nem romaként, a vasváris szülők pedig romaként definiálták magukat, így a válaszokat iskolánként elemeztém.

A kabays szülők

Az adatok azt igazolják (4. táblázat), hogy a megkérdezett nem roma válaszadók közel fele szerint az együttoktatás mindenkinek – cigánynak és nem cigánynak egyaránt – rossz. Ők a teljesen elutasítók, akik főként hátrányát látják annak, ha a különböző etnikai csoportokhoz tartozó gyerekeknek együtt kell tanulniuk.

4. táblázat. „Véleménye szerint kinek származik előnye abból, ha a cigány gyerekek együtt tanulnak a nem cigányokkal?” kérdésre adott kabays szülői válaszok megoszlása (N=139)

Állítás	Fő	%
Senkinek	58	41,1
A cigány gyerekeknek	61	43,3
A nem cigány gyerekeknek	2	1,4
Mindkettőnek	20	14,2

Gondot jelent és a szelekció megszűnését akadályozza ez az oktatással kapcsolatos szülői attitűd. Minden szülő azt szeretné, hogy gyereke a lehetőségekhez mérten a legjobb színvonalú oktatásban részesüljön és a legképzettebb tanárok tanítsák. Logikus, ha teheti, akkor válogatni fog az iskolák között. Attól tart, hogy a hátrányos helyzetű roma gyerekek nehezítik az oktatást, ezért is választja a látszólag egyszerűbbet: azt az osztályt, ahova nem járnak alacsony társadalmi státuszú családokból érkező gyerekek. Az iskolai rangsorok, melyek a diákok tanulmányi eredményei alapján osztályozzák az intézményeket, megerősítik a szülőket ebben a véleményükben. Ezek alapján azok a jó iskolák, ahova a társadalmi elit, a település értelmiségi családjainak gyerekei járnak. Így elsősorban a középosztálybeli szülők azok, akik a lehangosabban ellenzik a heterogén oktatást, mindennek jogalapjaként a szabad iskolaválasztást megjelölve. Számptalan integrációs próbálkozás bukott meg a szülők ellenállása miatt. A látszólagos sérelmeiknek a médiumokon keresztül is hangot adnak, és minél jobb az érdekérvényesítő képességük, annál inkább nehezítik az integrált oktatás megvalósítását (Kerülő, 2010). Mayer (2011) a hazai iskolai integráció megvalósulását elemző könyvében is arra a következtetésre jutott, hogy az integrációs törekvések sikerességét sok esetben az gátolta, hogy a helyi társadalmak elitje és középosztálya részben a már érintett (valós vagy vélt) szempontok miatt nem vált a folyamatok támogatójává, sőt számos esetben szembe fordult az integrációval.

A megkérdezett szülők közül a legtöbben azzal értettek egyet, hogy csak a cigány gyerekek nyerhetnek az együttoktatásból. Mindössze két szülő gondolta azt, hogy az együttoktatás a nem cigány gyerekeknek is hasznos lehet. Ez szintén erősíti azt a szülői beállítódást, ami, „ha valami nem jó a gyermeknek, attól szeretném őt megvédeni.” Ferge (2011) kutatási eredményei szerint is óriási társadalmi ellenállás alakult ki a mélyszegénységben élő és a roma gyerekek integrálása ellen. Az is tény, hogy az integrációs szakirodalom jellemzően a hátrányos helyzetű gyerekek oldaláról vizsgálja az eredményeket, és alig hangsúlyozza azt a nagyon fontos tény, hogy ennek a folyamatnak a középosztálybeli tanulók legalább annyira nyertesei, mint a társadalmi periferián élő családokból érkező diákok. Azt is tudatosítani kell, hogy az együttoktatás eredményei általában hosszútávon mérhetőek. Rövidtávon inkább az érzékelhető, hogy több problémásnak vélt gyerekkel kell az integráló iskoláknak foglalkozniuk, több a szülői panasz, a roma gyerekek és gyakran szüleik nem hálásak, nem köszönik meg a velük való törődést. Ezért az iskola hamar megfogalmazza az együttoktatás konklúzióját, az integráció nem működik, jobb a roma gyerekeknek is, ha visszakérülnek saját iskolájukba. Ezzel pedig a szülőket megerősítik az együttoktatással szemben álló attitűdjükben.

A kérdőíves vizsgálat során arra a kérdésre is választ vártunk, hogy mi a kutatásban részt vevő szülő véleménye arról, ha a saját iskolájukban, a Kabay iskolában növekszik a roma/cigány tanulók száma (5. táblázat).

5. táblázat. „Véleménye szerint milyen következménye lesz annak, ha ebbe az iskolába több cigány tanuló fog járni?” kérdésre adott kabayszülői válaszok megoszlása (N=139)

Állítás	%
Nem lesz semmilyen hátránya	3
Rontani fogja az oktatás színvonalát	42
Nagyon rontja az oktatás színvonalát	32,4
El fogja vinni ebből az iskolából a gyerekét	22,6

A megkérdezett szülők közül mindössze hét (3%) gondolta úgy, hogy nem lesz semmilyen hátránya annak, ha ebben az iskolában több cigány/roma gyerek tanul a nem romákkal. Ugyanakkor a válaszadók háromnegyede azzal értett egyet, hogy az együttoktatás rontani vagy nagyon rontani fogja az oktatás színvonalát. Minden ötödik megkérdezett azt választotta, hogy amennyiben ez megvalósul, akkor iskolaváltáson gondolkodik. A másik iskolában közel 100%-os a roma/cigány tanulók aránya, tehát a másik iskola csak egy másik település intézménye lehet. Tiszavasváritól mindössze két kilométerre található Szorgalmatos, ennek általános iskolájába egyetlen roma/cigány gyerek sem jár. Az iskola 100%-osan kihasznált, így legfeljebb 2-3 gyereket tud felvenni, tehát nem jelent megoldást az iskolát váltani akaró középosztálybeli szülők számára. Hasonló a helyzet a 11 kilométerre fekvő Hajdúnánáson is, ahol a református egyház által fenntartott iskolában szintén nagyon alacsony a roma/cigány gyerekek aránya, de ez az iskola is teljes létszámmal működik, ide sem tudnak sem Tiszavasváriból, sem más településről érkező diákokat felvenni. Meglepő volt számomra, hogy a megkérdezettek szerint már most is több tiszavasvári szülő írta, íratta általános iskolás gyerekét a hajdúnánási egyházi fenntartású iskolába, ezzel szemben az igazgatónővel készült interjú azt igazolta, jelenleg egyetlen Tiszavasváriból ingázó tanulójuk sincs, de azt is hangsúlyozta, hogy nem is tudnának felvenni. Így legfeljebb a 28 kilométerre lévő Nyíregyháza tud fogadni diákokat, de az utazási idő és ennek költségei miatt a megyeszékhely csak a „legelszántabbak” számára jelenthet megoldást.

A vasváris szülők

A Vasvárba járó gyerekek szüleinek is feltettük azt a kérdést, hogy véleményük szerint az együttoktatásból kinek származik előnye és hátránya (6. táblázat). A megkérdezett roma szülők közel fele szerint a cigány/roma és a többségi gyerekek számára is előnyös az együttoktatás. Az együttoktatás elfogadását erősítették meg akkor is, amikor annak hátrányairól kérdeztük őket (7. táblázat).

6. táblázat. „Véleménye szerint kinek származik előnye abból, ha a cigány gyerekek együtt tanulnak a nem cigányokkal?” kérdésre adott vasváris szülői válaszok megoszlása (N=32)

Állítás	Fő
Mindkettőnek	14
A cigány gyerekeknek	9
A nem cigány gyerekeknek	3
Senkinek	4
Nem tudja	2

7. táblázat. „Véleménye szerint kinek származik hátránya abból, ha a cigány gyerekek együtt tanulnak a nem cigányokkal?” kérdésre adott vasváris szülői válaszok megoszlása (N=32)

Állítás	Fő
Senkinek	15
A nem cigány gyerekeknek	4
A cigány gyerekeknek	2
Mindkettőnek	3
Nem tudja	8

A 7. táblázat adatai egyértelműen bizonyítják a megkérdezett roma szülők együttoktatással kapcsolatos attitűdjét. Véleményük szerint a heterogén csoportos oktatás megvalósítása sem a cigány/roma és sem a többségi gyerekek számára nem jelent hátrányt. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy amikor arról kértünk véleményt, mi legyen a Vasvári sorsa, akkor a megkérdezett 32 főből 25 szerint a „minden maradjon úgy, ahogy eddig volt” állítással értett egyet.

Az integrált oktatás alapelvét a szülők és a pedagógusok is általában vagy inkább elméletben elfogadják, de a konkrét megvalósításban, a bevezetés módjában, mértékében, lehetőségeiben jelentős nézetkülönbségek vannak. A megkérdezett roma szülők is egyetértnek az együttoktatás gondolatával, csak ne most és ne az ő gyerekükön próbálják ki. Hiszen szeretik, többségében tisztelik a tanárokat, és féltik a gyerekeiket a másik iskola még ismeretlen tanáraitól, gyerekeitől, környezetétől. Nem az együttoktatást utasítják el, hanem változtatni nem akarnak, mert ezt, a régi iskolát már ismerik, megszokták, tudják, miként működik. A pedagógusok a roma és a nem roma szülői véleményre és a gyerekek érdekeire hivatkozva maradnának az elkülönített oktatás mellett. Addig, amíg a szülő nem hisz az együttoktatásban, addig mindent meg fog tenni azért, hogy megakadályozza a megvalósítást. A szülők véleménye Tiszavasváriban azt igazolja, nem értenek egyet azzal, hogy a cigány és a nem cigány gyerekek egy osztályban tanuljanak. Ugyanakkor így nehéz bizonyítani az együttoktatás esélyteremtő szerepét, ennek megvalósításához nélkülözhetetlen a befogadó társadalmi, szülői környezet.

A középosztálybeli családok szinte kizárólag csak az iskolában találkoznak a perifériára szorult, mélyszegénységben élő roma családokkal. Emiatt a többségi társadalomhoz tartozó szülők sokkal érzékenyebbek és türelmetlenebbek. Ha az eredmények egyértelműen pozitívak, abban az esetben elfogadóbbak, ha csak lassan és kevésbé látványosan jelentkeznek, akkor azonnal megkérdőjelezzik az együttnevelés létjogosultságát.

Tiszavasváriban a kérdőíves megkérdezéssel az állami általános iskolában oktató pedagógusok együttoktatásról kialakult véleményét négy kérdéssel mértem. Az első arra vonatkozott, hogy kinek származik előnye abból, ha a cigány gyerekek együtt tanulnak a nem cigányokkal. A tanárok válaszát úgy dolgoztam fel, hogy a Kabay és a Vasvári iskolában tanítanak-e. Arra voltam kíváncsi, okoz-e véleménykülönbséget az a tény, hogy csak roma/cigány gyerekeket vagy inkább középosztálybeli gyerekeket tanítanak-e. (8. táblázat).

8. táblázat. „Véleménye szerint kinek származik előnye abból, ha a cigány gyerekek együtt tanulnak a nem cigányokkal” kérdésre adott válaszok a Kabay és a Vasvári iskolában tanító pedagógusok körében

Állítás	Kabay (fő)	Vasvári (fő)
Cigány gyerekeknek	32	6
Nem cigány gyerekeknek	1	0
Mindkettőnek	4	7
Senkinek	21	2
Nem tudja, nincs válasz	10	0

Jelentős az eltérés a központi és a városzéli iskola pedagógusainak együttoktatásról kialakult véleménye között. A Kabay iskolában tanítók közül a legtöbben úgy gondolják, hogy az együttoktatással elsősorban a cigány/roma gyerekek nyerhetnek, de minden harmadik megkérdezett szerint az együttoktatásnak nincs semmilyen előnye. Elenyésző azoknak az aránya, akik szerint a nem cigány/roma gyerekek számára is jelenthet előnyt az, ha egy osztályban tanulnak roma társaikkal. Szintén kevesen gondolják azt is, hogy az együttoktatás mind a cigány, mind a nem cigány gyerekeknek hasznos. Egyetlen válaszadó volt, aki szerint a nem cigány gyerekek többet profitálnak abból, ha egy osztályba járnak a nem cigány gyerekekkel, mint cigány osztálytársaik.

Ezzel szemben a Vasváriban tanító pedagógusok azzal értenek egyet, hogy mind a cigány, mind a nem cigány gyerekeknek előnyére válik, ha egy osztályban tanulnak. Majdnem ugyanennyi válaszadó szerint inkább a cigány gyerekek az együttoktatás nyertesei. Ha ugyanazt a problémát a hátrányok oldaláról közelítjük meg, akkor jobban hasonlít a két iskolában tanítók véleménye (9. táblázat).

9. táblázat. „Véleménye szerint kinek származik hátránya abból, ha a cigány gyerekek együtt tanulnak a nem cigányokkal” kérdésre adott válaszok a Kabay és a Vasvári iskolában tanító pedagógusok körében

Állítás	Kabay (fő)	Vasvári (fő)
Cigány gyerekeknek	0	1
Nem cigány gyerekeknek	40	7
Mindkettőnek	15	2
Senkinek	3	5
Nem tudja, nincs válasz	10	0

A válaszok alapján a Kabay iskola pedagógusai szerint kifejezetten káros az együttoktatás. Kétharmaduk úgy gondolja, egyértelműen a nem cigány gyerekek veszítenek többet, csak három olyan tanár volt, aki szerint ez nem jelenthet semmilyen hátrányt. Egyetlen megkérdezett sem értett egyet azzal, hogy ez az intézkedés a cigány gyerekek számára okozna bármilyen nehézséget. Hasonlóan gondolkoznak a Vasvári iskolában dolgozók is, szerintük is a nem cigány gyerekek hátrányba kerülhetnek akkor, ha osztálytársaik között megnő a cigány

gyerekek aránya, bár a pedagógusok harmada szerint ez egyik csoportnak sem okozhat gondot.

Az együttoktatásról kialakult vélemény negyedik kérdése az iskola szempontjából közelítette meg a problémát (10. táblázat). A tanárok majdnem 70%-ának az a véleménye, hogy romlani fog vagy nagyon romlani fog a központi iskolában az oktatás színvonala, ha a cigány gyerekek is itt fognak tanulni. Minden negyedik pedagógus szerint erre a szülők úgy fognak reagálni, hogy elviszik az iskolából a gyerekeiket, aminek következtében spontán szegregációs folyamat indul be. Csak két pedagógus gondolja úgy – mindketten a Vasvári iskolában tanítanak –, hogy az együttoktatás semmilyen szempontból nem jelenthet hátrányt.

10. táblázat. „Mi lesz a következménye annak, ha a Kabay iskolában megnő a cigány tanulók száma” kérdésre adott pedagógusválaszok (N=83)

Állítás	Fő	%
Nem lesz semmilyen hátránya	2	2,5
Rontani fogja az oktatás színvonalát	49	59
Nagyon rontani fogja az oktatás színvonalát	8	9,6
Elviszik ebből az iskolából a nem cigány gyerekeket	21	25,3
Nem tudja	3	3,6

A 11. táblázat adatai szerint a Kabayba járó gyerekek szüleinek és a pedagógusoknak az együttoktatásról kialakult véleménye nagyon hasonló. Mindkét csoport alapvetően az oktatás színvonalának csökkenésében látja a cigány és a nem cigány gyerekek együttoktatásának hátrányát. A szülők szerint nagyon jelentős, a pedagógusok szerint jelentős színvonalcsökkenés várható. A tanárok egy kissé túlbecsülték azt a szülői reakciót, hogy a cigány gyerekek számának növekedése miatt, akiknek erre módjuk és lehetőségük van, iskolát fognak váltani. Ez azt jelenti, hogy minden negyedik pedagógus attól tart, a deszegregációs törekvések az iskola létét is komolyan veszélyeztethetik.

11. táblázat. „Mi lesz a következménye annak, ha a Kabay iskolában megnő a cigánytanulók száma” kérdésre adott kabayszülői és pedagógusi válaszok arányának összehasonlítása ($N_{szülő}=139, N_{pedagógus}=83$)

Állítás	Szülők (%)	Pedagógusok (%)
Nem lesz semmilyen hátránya	3	2,5
Rontani fogja az oktatás színvonalát	42	59
Nagyon rontani fogja az oktatás színvonalát	32,4	9,6
Elviszik ebből az iskolából a nem cigány gyerekeket	22,6	25,3
Nem tudja	0	3,6

Az együttoktatás elfogadottságát a pedagógusok véleménye jelentősen befolyásolja. Ez esetükben nemcsak azt jelenti, hogy egy döntéssel egyetértenek vagy nem, hanem a végrehajtás sikere is főként tőlük függ. Ha hisznek az eredményben, akkor képesek erről az aggódó szülőket is megnyugtatni, de ha éppen az ellenkezőjét hiszik, akkor előbb-utóbb ez fog beigazolódni. Ezért a deszegregációs intézkedések megvalósításához elengedhetetlen a pedagógusok részéről a probléma felismerése és megoldásának támogatása. A kérdőíves felmérés eredményei azt igazolják, hogy a megkérdezés idején a pedagógusok büntetesként élték meg a deszegregációs törekvéseket, de még az ezzel kapcsolatos kutatást is.

Hogyan tovább?

Azzal valamennyi megkérdezett tisztában volt, hogy Tiszavasváriban jelenleg szegregált oktatás folyik, és egyetértettek abban, hogy ez súlyos oktatási és ezen is túlmutató társadalmi problémákat vet fel. *„A pedagógusok tudják, hogy Tiszavasvári lakosságának összetétele milyen, tehát fel sem merül körükben az problémaként, hogy cigány gyerekeket kell oktatniuk... Azt mi is tudjuk, hogy nem lehet, hogy ide hozzánk cigány gyerek ne járjon.”* – mondta az iskola igazgatója.

Többek véleménye szerint már korábban kellett volna valóban megoldást jelentő alternatívákat kidolgozni és megvalósítani. A Kabay igazgatóhelyettese szerint sem tudja Tiszavasvári 20-25 éve ezt a problémát megoldani. Úgy véli, ha akkor hozzákezdtek volna a roma/cigány gyerekek iskolák közötti arányos elosztásához, akkor *„ma nem lenne Tiszavasvári nem cigány népessége annyira kirekesztő. A 2007-es iskolaátalakítás is csak rontott a helyzeten.*

Együtt vagy külön, egy vagy két épületben oktassák Tiszavasváriban az állami általános iskolában a roma/cigány és a nem roma gyerekeket? Valamennyi megkérdezett erre a kérdésre adható választól tartott a legjobban. Ezt tekintették a legnehezebben megoldható és megvalósíthatónak, a legtöbb konfliktust, indulatokat gerjesztő területnek. Azt le kell szögezni, hogy ezt a problémát, ahogy a legtöbb megkérdezett is jelezte, legalább 10-15 éve, de legkésőbb 2007-ben már kellett volna kezelni. Az akkori arányok mellett még az együttoktatás is megvalósítható lett volna. Mára olyan jelentősen megnőtt az általános iskoláskorú roma/cigány gyerekek aránya, hogy ilyen arányok mellett már alig lehet elfogadtatni az oktatási deszegregációt. A Kabayban az első évfolyamon jelenleg is egy 20 fős osztályban nyolc cigány gyerek tanul (40%). Ha a 20 fős bűdi iskolába járó elsős gyerekeket is ebbe az iskolába hozzák és arányosan elosztják, akkor már 9-10 hátrányos helyzetű cigány gyerek kerül egy osztályba (közel 50%). A szakirodalom az 50%-os aránytól az extrém mértékben szegregált kifejezést használja (l. Fejes, 2018 jelen kötet), azaz egyéb intézkedések nélkül az arányok megváltoztatása vélhetően kevés előrelépést jelent.

A hátrányos helyzetű roma gyerekek osztályonkénti magas aránya csak úgy csökkenthető, ha az eddig „romamentes” két tanítási nyelvű első osztályokba is felvesznek roma/cigány gyerekeket. Megvalósításához az óvodapedagógusok segítségét érdemes kérni, akik a szülők meggyőzésében és a gyerekek kiválasztásában egyaránt partnerei lehetnek az iskolának. Általában az „óvo nénik” tanácsát megfogadják, betartják a szülők, és ha ők az angol nyelvű osztályt fogják javasolni, akkor gyerekeiket valószínűleg ebbe az osztályba fogják beírni. A tanárok szerint *„ha már egy testvér vagy unokatestvér ide jár, akkor jön a többi is.”* Nyilvánvaló, hogy ez azt jelenti, az iskolán belüli szegregáció bizonyos formái továbbra is élnének, ugyanakkor ezek kevésbé szélsőségesek lennének.

A 2014–2015-ös tanévben Tiszavasváriban – a Magiszter Alapítványt is beszámítva – nyolc első osztály indult. Ebből három az alapítvány iskolájában, ahol minden tanuló cigány/roma származású. A Vasvári iskolába szintén csak cigány/roma gyerekek járnak, ott is indult egy első osztály. Tehát a vizsgálat időpontjában Tiszavasváriban nyolc első osztályból négyben elkülönítetten kezdték tanulmányaikat a cigány/roma gyerekek. A születési adatok azt mutatják, hogy amíg a többségi családoknál csökken a gyerekek száma, addig a romáknál ez a csökkenés nem észlelhető. A Védőnői Szolgálat (2015) jelentése 60%-os arányra becsüli a hátrányos helyzetű családokban született gyerekek arányát, ami a belső migrációs adatokkal kiegészülve a következő években is tartósan magas roma tanulói arányt jelent.

Mindebből az derül ki, hogy nem a földrajzi értelemben vett együtt- vagy különoktatás a legfontosabb és legkorábban megoldást sürgető feladat. Meg lehet tenni, hogy a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ a bűdi iskolában nem engedi első osztály indítását, de addig, amíg ennek a tárgyi és személyi feltételei nem adóttak, addig az integrációt ellenzők

tábor – és ezt a felmérés is igazolja, hogy még nagyon széles ez a tábor – erősödik meg az önbeteljesítő jóslattal, az „*ugye, megmondtuk előre, tudtuk, hogy így lesz*” véleményekkel. Az is tény, hogy elkerülhetetlen a bűdi Vasvári Pál Iskolai Egységben az általános iskolai oktatás megszüntetése. Valóban fontos, hogy a szociális és tanulási hátrányokkal küzdő gyerekek ne homogén csoportokban tanuljanak, de úgy gondolom, nem ez a legelső lépés. A folyamat nélkülözhetetlen feltétele a városközponti iskola jelentős infrastrukturális fejlesztése, bővítése, átépítése. A vizsgálat időpontjában az iskola 110%-osan volt kihasznált, a tantermeken kívül az igazgatói irodában és az ebédlőben is oktattak. Ha nem sikerül bővíteni, korszerűsíteni az épületet, akkor fizikai okok miatt sem lehet végrehajtani a bűdi gyerekek behozatalát.

Az integrációt valóban megvalósító inklúzió sikere alapvetően a felkészült és a megvalósításban motivált pedagógusoktól függ. Legelőször az iskolában oktatókat kell meggyőzni arról, hogy van értelme a nagy befektetést igénylő változtatásnak. A tanárok jelentős része több mint 20 éve tanít Tiszavasvári valamelyik általános iskolájában, életének meghatározó része az oktatás, szereti a munkáját, el sem tudna más képzelni magának, mint ezt a hivatást. A gyerekek sikeréért, társadalmi integrációjukért elkötelezett tantestületről van szó. Annak ellenére, hogy a cigány tanulók oktatása területén is jelentős tapasztalattal rendelkeznek, a többségük ahhoz szokott, hogy egy osztályban maximum 4-5 nehéz sorsú gyerek tanul. Ne feledjük, a Kabay 2007-ig, az iskolák összevonásáig a város elitjét kiszolgáló intézmény volt, ahova a roma/cigány tanulók közül csak a szorgalmasak, a motiváltak jártak, akik közül mára többen diplomát szereztek. A megváltozott tanulói arányok és az alacsony társadalmi státuszú tanulók magas száma miatt akkor is szükség van pedagógiai, módszertani fejlődésre, ha semmilyen változás nem történik. A nagyobb arányú hátrányos helyzetű gyerekek megjelenése az osztályokban más attitűdöt kíván.

A változás elindításához segítségre van szükség, önerőből ezeket megvalósítani nem lehet. Szükség van pedagógiai innovációra, módszertani megújulásra. K. Nagy (2015) szerint a pedagógiai szemléletváltás igen hosszú és összetett feladat. Több egy technika, technológia adaptálásánál, szorosan összefügg annak a szervezetnek a jellemzőivel, fejlettségével, nyitottságával, emocionális kiegyensúlyozottságával, amelynek részévé válik. Kevés azoknak az iskoláknak a száma, amelyekben a módszerbeli gazdagítással, megújulással párhuzamosan a szemléletváltás iránti igény is megfogalmazódik, ami annak lehet a következménye, hogy a folyamatban nem kizárólag egy adott módszer egyszerű adaptálásáról van szó, hanem annál összetettebb tanulási folyamatról, rendszerről, törvényszerűségről. A lépcsőfokok kihagyása, a változás folyamatának és törvényszerűségeinek nem kellő értése a megújulás sikertelenségét eredményezheti.

Kertesi (2015) azt tanácsolja, hogy ahol az iskolai szegregációt a lakóhelyi adottságok miatt rövidebb távon nem lehet érdemlegesen csökkenteni, ott az eredményesebb pedagógiai munkát kell megfelelő erőforrások biztosításával, megfelelő módon értékelt nemzetközi példák és helyi kezdeményezések átvételével biztosítani. Az 1990-es évek elejétől az óvodákban, iskolákban is számtalan jó gyakorlatot dolgoztak ki. Sok esetben a pályázati sajátosságok miatt akkor kellett felbeszakitani egy-egy programot, amikor az első eredmények már látszottak, de a folytatásra már nem lehetett pályázni. Sok támogatott program éppen azért nem hasznosult, mert nem volt kellő idő a kipróbálásra. Ezért olyan programot érdemes megismerni, ami azon kevesek közé tartozik, amelyeket az eredmények már igazolnak, jól dokumentált, jól tanítható és tanulható. Többek között a hejőkeresztúri Komplex Instrukciós Program (KIP) részletes megismerése és a programhoz való csatlakozása javasolható (az adatgyűjtés 2005 őszén történt, azóta az iskola bevette pedagógia programjába a KIP-et, és a pedagógusok elvégezték a program bevezetéséhez nélkülözhetetlen képzést is).

Szegeden és Hódmezővásárhelyen az általános iskolák rendszerszintű oktatási deszegregációs programja sikeresnek bizonyult (I. Szűcs, 2018 jelen kötet; Szűcs és Kelemen, 2018 jelen kötet). Az intézkedések támogatására szegedi civil szervezetek a Szegedi Tudományegyetemre járó hallgatók részvételével mentorhálózatot szerveztek. A programban részt vevő hallgatók folyamatosan segítették a deszegregációban érintett tanulókat, miközben tanári kompetenciáik fejlődtek. A Motiváció Hallgatói Mentorprogram adaptációjához részletes útmutató áll rendelkezésre, ami Tiszavasváriban is megvalósítható lehet (Fejes, Kelemen és Szűcs, 2014). Fontos továbbá a hátrányos helyzetű diákokkal foglalkozó pedagógusok elismerése. Ajánlatos a minősítések során pozitívan diszkriminálni a hátrányos helyzetű tanulókkal foglalkozó tanárokat, érdemes ezt minősítési szempontként, indikátorként megjeleníteni (Fehérvári és Szél, 2015; Fejes, 2018 jelen kötet).

A szülők természetes reakciója, hogy félnek a gyerekeiket érintő változásoktól, akár pozitívak, akár negatívak azok. Ezért is fontos már a kezdetekkor arra törekedni, hogy a szülő higgyen abban, gyereke az adott iskolában jó helyen van. Ha azt tudja, látja, érzékeli, hogy a pedagógusok jól kezelik a heterogén iskolai csoportot, az oktatás a tanulásról és nem a normákat betartani nem tudó gyerekekről szól, akkor mindenki megnyugszik. Ezért is fontosak azok a szakmai képzések, továbbképzések, amelyek segítségével a tanárok ezt a magabiztosságot is megszerezhetik, és így érthetővé válik, miért ezzel kell kezdeni az integrációs folyamatot. A szülőt csak és kizárólag gyereke révén lehet meggyőzni. Ha jönnek a sikerek, ha nő a cigány/roma gyerekek aránya a különböző kulturális, sport- vagy tanulmányi versenyeken, akkor elhiszi, hogy ezek a gyerekek sem mások, mint az övé. Ebben az esetben a szülők is hamar belátják, hogy mindenki számára az a legelőnyösebb, ha itt, Tiszavasváriban tanul a gyerek. Nem kell naponta minimum két órát utazni a megyeszékhelyre és vissza, valamint az ezzel járó összes kellemetlenséget, többletkiadást felvállalni.

Jelentős eredményeket kizárólag a helyi oktatási rendszer átalakításával nem lehet elérni. Olyan programot kell megvalósítani, amely az egész település szemléletét átalakítja, és ehhez városi mértékű deszegregációs fejlesztésekre is szükség van. Németh (2005) 533 önkormányzat stratégiáját vizsgáló kutatása során az integrációt elősegítő tényezők közül a megemelt pénzügyi támogatást találta a legfontosabbnak. Többletfinanszírozás nélkül a megnövekedett feladatok miatt aligha képzelhető el integráció, vallják a megkérdezettek, de legalább ilyen fontosnak tartják a település közvéleményének támogatását és az önkormányzat integráció melletti elkötelezettségét is. Ugyanakkor azt tapasztalta, hogy a helyi politika kerülni igyekszik az állampolgárokkal való konfliktust, és ezért nem támogatja az integratív törekvéseket, legfeljebb csak akkor cselekszik, amikor jogi útra terelik a problémát és bírósági határozat kényszeríti az oktatás átszervezésére. Egyébként keresi azokat a látszattmegoldásokat, amelyek a törvényi szabályozásnak ugyan megfelelnek, de tényleges integratív megoldást nem jelentenek.

A nemzetközi tapasztalatok azt igazolják, hogy az oktatásban az etnikai alapon történő elkülönülést a helyi társadalom nem érzékeli problémaként. Számukra nem egyértelmű az összefüggés a település fejlődése és az inkluzív oktatási megoldások megvalósítása között (Mohay, 2015). Ennek érdekében folyamatos, megtervezett kommunikációra van szükség az oktatási integrációs folyamatokról, ami egy további forrás lehet az ellenzók táborának csökkentéséhez (I. Batiz és Bernáth, 2018 jelen kötet). A kutatás időpontjában Tiszavasváriban az integrációt ellenző vélemények erősebbek voltak, mint az azt támogatóké. A közhangulat csak akkor változik, ha a pozitív történések szaporodnak, a negatívak visszaszorulnak, és ha a figyelmet tudatosan a pozitív eseményekre irányítják. A település közvéleményének formálásában a helyi média szerepe nagyon fontos. Lényeges, hogy ne a negatív szenzációk, hanem folyamatosan a sikerek jelenjenek meg, de erről előbb meg kell győzni a szülőket, a város vezetését is. Mivel a helyi médiumok fenntartója Tiszavasvári Város Önkormányzata, erre számos lehetőség kínálkozik.

Irodalom

- Aronson, E. (2008): *A társas lény*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Batiz András és Bernáth Gábor (2018): Kommunikációs javaslatok a helyi roma integrációs programok tervezéséhez és megvalósításához. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 367–384.
- Fehérvári Anikó és Széll Krisztián (2015): A hátrányos helyzetű tanulók oktatása. Előadás: Oktatási esélyegyenlőség – Magyarország 2015. Konferencia. Budapest, 2015. június 9–10.
- Fejes József Balázs (2018): A deszegregációval kapcsolatos ismeretek és vélemények befolyásolási lehetőségei pedagógusok körében. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 111–125.
- Fejes József Balázs, Kelemen Valéria és Szűcs Norbert (2014): *A Motiváció Hallgatói Mentorprogram modellje*. SZTE JGYPK, Felnőttképzési Intézet, Szeged.
- Ferge Zsuzsa (2011): „Ameddig tölem telik, teszem a dolgomat” – Beszélgetés a 80 éves Ferge Zsuzsával. *Köznevelés*, 25. sz. 8–9.
- Fónai Mihály és Vitál Artilla (2006): Azonosságok és eltérések a tiszavasvári magyarcigány és oláh-cigány lakosság élethelyzetében és egészségi állapotában. In: Fónai Mihály, Péntes Mariann és Vitál Artilla (szerk.): *Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei Északkelet-Magyarországon*. Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza. 111–137.
- Hablicsek László (2000): Kísérlet a roma népesség előreszámítására 2050-ig. In: Horváth Ágota, Landau Edit és Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány, Új Mandátum Kiadó, Budapest. 243–276.
- Halász Gábor (2004): A sajátos nevelési igényű gyermekek oktatása: európai politikák és hazai kihívások. *Új Pedagógiai Szemle*, 54. 2. sz. 28–37.
- Halász Gábor (2011): Oktatáspolitikai az első évtizedekben. In: Balázs Éva, Kocsis Mihály és Vágó Irén (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 17–33.
- Havas Gábor (1999): A kistelepülések és a romák. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón*. MTA, Budapest. 163–206.
- HEP (2013): Tiszavasvári Város Önkormányzatának Helyi Esélyegyenlőségi Programja. <http://www.tiszavasvari.hu/files/koncepcio/HEP+MELLEKLETEK.pdf>
- K. Nagy Emese (2015): A pedagógusok szakmai felelőssége az esélyegyenlőség biztosításában. Előadás: Oktatási esélyegyenlőség – Magyarország 2015. Konferencia. Budapest, 2015. június 9–10.
- Kertesi Gábor (2015): A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége. Előadás: Oktatási esélyegyenlőség – Magyarország 2015. Konferencia. Budapest, 2015. június 9–10.
- Kerülő Judit (2010): Esély az együttnevelésre. Egy integrációs folyamat tapasztalatai. In: Kozma Tamás és Perjés István (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban*. Aula Kiadó, Budapest. 69–84.
- Kézdi Gábor és Surányi Éva (2008): Egy integrációs program hatása a tanulók fejlődésére. *Educatio*, 17. 4. sz. 467–479.
- KSH (2013): *Központi Statisztikai Hivatal, 2011. Népszámlálás. Területi adatok*. 3.16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. KSH, Debrecen
- Lengyel Gabriella (2004): Tiszavasvári cigány népessége. In: Kemény István, Janky Béla és Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság, 1971–2003*. Gondolat Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 157–179.
- Mayer József (2011, szerk.): *Merre tovább? Az iskolai integráció dilemmái*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Mohay Ágoston (2015): Esélyegyenlőség az oktatásban-nemzetközi összehasonlításban. Előadás: Oktatási esélyegyenlőség – Magyarország 2015. Konferencia. Budapest, 2015. június 9–10.
- Neumann Eszter (2018): A „társadalom torkán lenyomott helyzet” – konfliktusok és egyeztetések az oktatási integrációról és a tanulók elosztásáról egy magyar városban. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 251–267.
- Németh Szilvia (2005): Önkormányzati stratégiák a roma tanulók iskolai eredményességének növelésére. In: Mayer József és Németh Szilvia (szerk.): *Fókuszban a roma többségű iskolák*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Pedagógiai Program (2015): Tiszavasvári Általános Iskola Pedagógiai Program.

- Réthy Endréné (2002): Integrációs törekvések Európában. In: Bábosik István és Kárpáti Andrea (szerk.): *Összehasonlító pedagógia*. BIP. Budapest. 314–332.
- Réthy Endréné (2004) Inklúzív pedagógia. In: Nahalka István és Torgyik Judit (szerk.): *Megközelítések*. Eötvös Kiadó, Budapest. 231–245.
- Szűcs Norbert (2018): A hódmezővásárhelyi deszegregációs intézkedés: az oktatási rendszer esélyegyenlőség-fókuszú komplex átszervezése. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 343–353.
- Szűcs Norbert és Kelemen Valéria (2018): A szegedi deszegregációs intézkedés: egy gettóiskola megszüntetése. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 323–342.
- TÁI (2015): Statisztikai adatok. Tiszavasvári Általános Iskola, Tiszavasvári (belső anyag).
- Településfejlesztési koncepció (2015): Tiszavasvári város településfejlesztési koncepciójának és integrált településfejlesztési stratégiájának megalapozó vizsgálata. ITS Konzorcium, <http://docplayer.hu/826400-Tiszavasvari-varos-telepulesfejlesztési-koncepciojanak-es-integralt-telepulesfejlesztési-strategiajanak-megalapozó-vizsgálata.html>
- Tiszavasvári Város Képviselőtestülete (2007): *A cigányság helyzete Tiszavasváriban*.
- Védőnői Szolgálat (2015): Beszámoló a Védőnői Szolgálat 2014. évi munkájáról (belső anyag).